

Слід особливо наголосити, що при "дереєстрації" вивезення авіаційного об'єкта здійснюється в комплектному вигляді, тобто в комплекті зі всіма модулями, вмонтованими приладами та іншим технічним обладнанням, а також інструкціями, технічними описами та технічною документацією. Важливими для нас є положення Протоколу Конвенції 2001 р., що регламентують питання юрисдикції. Так, статті 42, 43 Конвенції визначають підсудність спорів, пов'язаних з авіаційними об'єктами в такому порядку: а) за вибором учасників правочину; б) за місцем знаходження авіаційного об'єкта. Додатково ст. XXII Протоколу передбачає порядок відмови від суверенного імунітету від юрисдикції іноземних суден, у тому числі, якщо йдеться про примусове виконання прав або дотримання гарантій пов'язаних авіаційних об'єктів. Це положення дуже важливе, тому що безперервна череда арештів українських цивільних суден за кордоном явно вказує на ці прогалини в національному законодавстві України.

Проведений вище аналіз основних новацій Монреальської Конвенції 1999 р., Конвенції 2001 р. та Протоколів до неї дозволяє зробити такі висновки. Враховуючи те, що абсолютна більшість держав, які домінують на ринку авіаційних перевезень, вже є членами Монреальської Конвенції, падіння чи повне нівелювання Варшавської системи – це справа найближчого майбутнього. Цілком закономірно, що перед Україною як дійсним членом елітарного міжна-

родного повітряного клубу постане питання про приєднання до Монреальської Конвенції 1999 р.

Враховуючи безсумнівний факт володіння нашою державою найсучаснішими авіаційними технологіями, наші кроки як потенційних конкурентоспроможних продавців авіаційного обладнання на міжнародному рівні будуть пов'язані з послідовним та чітким дотриманням положень Конвенції 2001 р. та Протоколу до неї.

Водночас ми змушені констатувати той факт, що, на жаль, ні чинний Повітряний Кодекс України 1993 р., ні положення проекту нового Повітряного Кодексу (реєстрац. номер 6028. – *Авт.*), розробленого рядом депутатів Верховної Ради України, не враховують правові реліє діяльності повітряного транспорту на початку XXI ст. Усе це, на наш погляд, ускладнить і без того вельми складне становище українських авіабудівників та авіаперевізників на жорсткому та швидкозмінному світовому авіаційному ринку.

1. Сенчило В.М. Формы международного договора и унификация режима воздушных перевозок. – Правоведение, 1981. – № 4. 2. Малеев Ю.Н. Конвенция для унификации некоторых правил международных воздушных перевозок. – Московский журнал международного права. М., 2001. – № 1. 3. Постанова КМУ № 561 від 27 квітня 1998 р. (з наступними змінами) // Офіційний вісник України. – 1998. – Трав. 4. Постанова КМУ № 1535 від 12 жовтня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 42, Ст. 1943.

Надійшла до редколегії 25.11.04

Ю.О. Ноговіцина, здобув.

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ДЕРЖАВ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА СТАРУ ПРОБЛЕМУ

Розглянуто засоби подолання проблеми необов'язковості зобов'язань держави-попередниці для держав-наступниць. На основі концепцій Д.П.О'Конела та М.Кравена розроблено новий підхід до правонаступництва держав, який би на підставі визначення ступеня ідентичності держави-наступниці і держави-попередниці забезпечував континуїтет міжнародних прав та обов'язків останньої.

This paper deals with the problem of non-mandatory effect of the predecessor state's obligations for its successor states, which emerge as new states. The author analyzes the uncommon approaches to the above issue propagated by D.P.O'Connell and M.Craven and, based thereupon, suggests her own approach. Such an approach would ground upon the determination of the identity level of a successor state and predecessor state and provide for the continuity of the latter's rights and obligations.

Правонаступництво держав у більшості випадків приводить до виникнення нових держав. Такі нові держави за традиційними позитивістськими поглядами внаслідок свого суверенітету не пов'язані зобов'язаннями держави-попередниці, оскільки не давали згоди на ці зобов'язання. Договори держави-попередниці є для них *res inter alios acta* [1; 2]. Наявність Віденських конвенцій про правонаступництво держав 1978 і 1983 рр. не допомагає в ситуації з новими державами, оскільки такі держави не є їх учасницями і можуть заперечувати проти застосування щодо них конвенційних положень. Останні можуть бути застосовані лише при наданні згоди новими державами-наступницями на їх ретроактивне застосування. Такий стан справ не відповідає вимогам сучасного міжнародного права та інтересам міжнародного співтовариства. Яким же чином міжнародне право може покласти на нову державу певні зобов'язання?

Два вчені-міжнародники – Д.П.О'Конел і М.Кравен пропонували свої власні шляхи подолання вищезазначеної проблеми. Їх підходи ми й розглянемо нижче, а також спробуємо вивести новий (комбінований) підхід, який би відповідав сучасній практиці держав і інтересам світового співтовариства.

Міжнародний правопорядок чи зміни в ідентичності? О'Конел, розглядаючи проблему правонаступництва, ставив потребу міжнародного співтовариства "в континуїтеті та уникненні розриву міжнародних зобов'язань" [3] над інтересами нової держави. Він вважав, що міжнародний правопорядок має найвищий суверенітет, оскільки визначає характер та обсяг суверенітету держави, і тому на підставі міжнародного правопорядку нові держави можуть бути пов'язані принципом континуїтету прав та обов'язків держави-попередниці. На думку

вченого, при врегулюванні питань, пов'язаних з правонаступництвом, треба відмовитись від критерію правосуб'єктності і розмежування між випадками континуїтету та правонаступництва, а натомість "аналізувати наслідки змін на конкретний договір" [3]. До такого висновку О'Конел прийшов, усвідомлюючи, що вибір між правонаступництвом і континуїтетом (що в даному випадку синонімічно розриву і продовженню міжнародних прав і обов'язків) є питанням "політичної техніки та доказування" [4]. Визначити, чи зникла правосуб'єктність держави-попередниці, ґрунтуючись на об'єктивних (матеріальних) факторах, неможливо, оскільки і територія, і населення держави продовжують існувати. Залишаються такі показники, як самоідентифікація та визнання з боку третіх держав, які не можуть не бути прагматичними і суб'єктивними. Тому, щоб не залишати вирішення питання про континуїтет міжнародних прав та обов'язків на розсуд держав, О'Конел запропонував у всіх випадках застосовувати принцип континуїтету як частини міжнародного правопорядку, допускаючи виключення з нього в рамках клаузули *rebus sic stantibus*.

Такий погляд можна зрозуміти. Адже традиційний підхід до правонаступництва тяжіє до того, що міжнародні зобов'язання пов'язані з конкретним державним суверенітетом (читай – сувереном, а за сучасних умов – урядом), що є пережитком пізньосередньовічного розуміння суверенітету як суверенітету монарха. Але на зміну особистого суверенітету прийшов суверенітет нації та суверенітету народу або, більш точно, – суверенітет держави як комплексного явища. Оскільки держава – це не лише уряд, але й територія, і населення, які хоча б частково зберігаються при змінах у державі, міжнародні зобов'язання повинні продовжувати обтяжувати те населення та

територію, відносно яких вони виникли. Нині така ситуація є загально визнаною стосовно договорів, що встановлюють об'єктивний режим (договори про кордон і територіальні режими). Спостерігається тенденція поширення вимог континуїтету також на договори, що стосуються прав людини, гуманітарні договори та договори про роззброєння та обмеження озброєнь.

Прибічник другого підходу, М.Кравен, погоджуючись з О'Конелом щодо необхідності континуїтету, вважає, що недоречно відмовлятися від критерію правосуб'єктності. На його думку, загальна "потреба в порядку і стабільності" [4] не є достатнім виправданням застосування позитивного принципу континуїтету при правонаступництві. Крім того, на думку Кравена, концепція О'Конела не роз'яснює, по-перше, чому згода (воля) держав має вирішальне значення при створенні норм і не враховується при виникненні держави-наступниці, і, по-друге, не розв'язує питання членства держави в міжнародних організаціях, участі в міжнародних політичних договорах і відносинах міжнародної відповідальності, які традиційно вважаються такими, що нерозривно пов'язані з особою держави.

Сам Кравен пропонує використати інший підхід – заперечити або вкрай обмежити можливість виникнення нових держав (тобто держав, вільних від міжнародних зобов'язань) при правонаступництві шляхом розмежування поняття правосуб'єктність (*personality*) та ідентичність (*identity*). Правосуб'єктність (або державність) складається з елементів, що характеризують будь-яку державу, є критеріями факту її виникнення та існування. Це населення, територія, уряд та незалежність. Елементи правосуб'єктності однаково притаманні всім державам. Ідентичність (або особовість) складається з елементів, які характеризують саме цю конкретну державу, відрізняють її від інших. Перелік цих критеріїв Кравеном не запропонований, проте він посилається на "матеріальні" – соціальні, культурні, політичні – чинники. На думку М.Кравена, при правонаступництві завжди зберігається певний ступінь ідентичності з державою-попередницею, що є підставою для континуїтету прав та обов'язків, носієм яких була держава-попередниця.

Концепція М.Кравена, збудована на розмежуванні правосуб'єктності і ідентичності, наслідуює ідею О'Конела щодо правового континуїтету, проте спирається на відмінне обґрунтування. Вона не встановлює пріоритету інтересів міжнародного правопорядку над інтересами держави і припускає можливість припинення міжнародних зобов'язань унаслідок значних змін в ідентичності держави (наприклад, при деколонізації).

Автор даної статті розподіляє думку двох учених про необхідність правового континуїтету при будь-яких змінах у державах. Для досягнення відповідного результату можна спробувати примирити запропоновані концепції і адаптувати їх до сучасного міжнародного права.

Альтернативний підхід. Схематично канва запропонованої концепції може виглядати таким чином:

Кожна держава на підставі міжнародної правосуб'єктності має основні права та обов'язки, які визначають її статус як суб'єкта міжнародного права. Серед основних обов'язків держави є дотримання загальнообов'язкових норм та основних принципів міжнародного права, до яких належить принцип *acta sunt servanda*. Складовою принципу *acta sunt servanda* має бути визнаний континуїтет договірних прав та обов'язків держави при правонаступництві. В основу континуїтету міжнародних прав і обов'язків держави-попередниці покладається збереження державою-наступницею певного ступеня ідентичності з державою-попередницею, який щонайменше виражається в частковому збереженні території та населення останньої. Відхід від принципу континуїтету може допускатись виключно в разі доведення докорінної зміни обставин. Право посилятися на докорінну зміну обставин як на підставу **припинення договору** (проте не припинення чи вихід з договору) має виникати в разі, якщо:

□ ці обставини являли собою істотну умову укладання даного договору;

□ зміна обставин непередбачено чи непропорційно збільшує обов'язки сторін, що ще підлягають виконанню.

Призупинення договору через посилання на *rebus sic stantibus* покладає на державу, яка скористалася таким посиланням, обов'язок вступити і добросовісно вести переговори щодо подальшої долі договору – його припинення, зміни чи відновлення дії.

У контексті запропонованого правового механізму термін " правонаступництво" використовується в сенсі фактичного, а не юридичного правонаступництва, а саме як фактична ситуація, за якої відбувається заміна однієї держави іншою в несенні відповідальності за міжнародні відносини певної території. Терміни " держава-попередниця" та " держава-наступниця" набувають іншого звучання, аніж у Віденських конвенціях про правонаступництво 1978 та 1983 рр. Визначальним критерієм стає фактор часу: держава-попередниця розглядається як держава, що існувала до моменту правонаступництва, а держава-наступниця – як держава, що існує після моменту правонаступництва. Таким чином, термін " держава-наступниця" охоплює як нові держави, що утворились внаслідок правонаступництва, так і державу-продовжувача. Самоідентифікація держав-наступниць як нових держав чи держав-продовжувачів не має значення, оскільки права та обов'язки держави-попередниці пов'язують їх не внаслідок збереження правосуб'єктності держави-попередниці, а через збереження певного ступеня ідентичності з державою-попередницею.

Для реалізації запропонованого правового механізму необхідно розширено тлумачити зміст принципу *acta sunt servanda*, включивши до нього принцип континуїтету договірних прав та обов'язків держави в разі змін у її ідентичності (особовості) внаслідок правонаступництва, а також переглянути підстави і наслідки посилання на докорінну зміну обставин. Зокрема, підставою посилання на докорінну зміну обставин в разі правонаступництва може бути така зміна в ідентичності держави, яка з необхідністю викликає перегляд конкретних договірних зобов'язань. Показником тут може слугувати **ступінь ідентичності** держави-наступниці з державою-попередницею.

Встановлення ступеня ідентичності. Встановлення ступеня ідентичності є результатом багатофакторного аналізу держави-наступниці за такими чинниками:

1. Основні чинники:

□ об'єктивні: 1) відсоткове співвідношення площі території держави-наступниці і держави-попередниці; 2) відсоткове співвідношення кількості населення держави-наступниці і держави-попередниці;

□ суб'єктивні: 3) самоідентифікація (задекларований статус); 4) позиція третіх держав.

2. Додаткові чинники:

□ політичні: 1) збереження політичного (державного) устрою; 2) збереження назви держави-попередниці; 3) ступінь інтегрованості до держави-попередниці; 4) збереження столиці і центрального апарату влади;

□ економічні: 1) контроль над державними запасами і фондами (валютним, алмазним, золотим); 2) частина у ВВП, імпорту-експорту, загальнодержавних податках; 3) збереження економічного ладу;

□ військові: 1) розташування звичайної та ядерної зброї; 2) розташування військових баз;

□ географічні: 1) географічне розташування (вихід до морів, рік, океанів, наявність островів); 2) територіальна близькість до столиці держави-попередниці;

□ демографічні: 1) національний і релігійний склад населення; 2) державна мова;

□ історичні: 1) дата і спосіб (силовий чи несилловий, добровільний чи примусовий) входження до складу держави-попередниці; 2) дата і спосіб виходу з держави-попередниці; 3) досвід незалежного існування в якості держави до входження до складу держави-попередниці.

Аналіз кожної з держав-наступниць, що утворились на території держави-попередниці, за вищенаведеними критеріями дозволяє зробити висновок щодо загального ступеня ідентичності, а також щодо ступеня ідентичності в окремих сферах. Чим вищий ступінь ідентичності в певній сфері, тим менше підстав посилається на докорінну зміну обставин для припинення чи перегляду договірних зобов'язань.

Установлення ступеня ідентичності має сенс для врегулювання наслідків правонаступництва щодо відносин держав-наступниць з третіми державами (насамперед це міжнародні договори, членство в міжнародних організаціях та міжнародна відповідальність). Він допомагає визначити обсяг змін в ідентичності держави і відповідний обсяг змін у її міжнародних правах та обов'язках. Так, якщо розглядати членство в міжнародних організаціях, то за умови збереження високого ступеня ідентичності і волі держави продовжувати членство в даній міжнародній організації, їй має бути надане відповідне право. Відмова в ньому може мати місце, якщо держава не відповідає певним критеріям членства в даній організації (наприклад, не входить до регіону, для держав якого відкрита дана організація, або її економічні показники не відповідають критеріям допуску до даної організації). За умови, коли кілька держав-наступниць зберегли високий рівень ідентичності з державою-попередницею і висловили бажання продовжити її членство в міжнародній організації, то їм усім може бути надане таке право з пропорційним розподілом фінансових та інших прав і зобов'язань, що можуть бути розподілені. Висновок щодо ступеня ідентичності може бути зроблений самими членами організації з урахуванням думки держави-наступниці. У разі розходження це питання може бути передане до міжнародного судового органу чи арбітражу, або до органу *ad hoc*, уповноваженому вирішити дане питання.

Застосування ступеня ідентичності забезпечує також необхідний континуїтет у сфері міжнародної відповідальності держав, яка традиційно сприймається як така, що має особливий характер і не переходить до держави-наступниці в результаті правонаступництва [5; 6]. Вважається, що держава-наступниця є відмінною (іншою) державою щодо держави-попередниці і не несе відповідальності за її дії, крім випадків, коли вона прийняла на себе таку відповідальність [7]. Тобто основним доводом на підтримку того, що міжнародна відповідальність не переходить в результаті правонаступництва, є те, що держава-попередниця і держава-наступниця є двома різними державами, які несуть відповідальність виключно за свої дії або дії, які можуть бути поставлені їм у провину (*attributed*) [8]. Якщо ж застосувати критерій ступеня ідентичності, ситуація в даній сфері дещо зміниться. У більшості випадків держава-попередниця збереже певний ступінь ідентичності з державою-попередницею. Як наслідок, не будуть перервані відносини відповідальності. Їх продовжуватиме або держава-наступниця, що зберегла найвищий ступінь ідентичності, або всі держави-наступниці пропорційно збереженому ступеню ідентичності. За згодою держави, інтереси якої порушено, держави-наступниці можуть домовитись про інший порядок розподілу і несення міжнародної відповідальності.

Менше встановлення ступеня ідентичності допомагає при врегулюванні правовідносин між самими державами-наступницями у сфері розподілу державної власності, архівів і боргів. Для цих цілей можуть бути використані критерії, частково запозичені у Віденській конвенції 1983 р.: для державної власності, загальнодержавного ідентифікованого боргу і місцевого боргу – принцип територіальності та функціонального призначення; для державної власності за кордоном і загальнодержавного неідентифікованого боргу – принцип роз-

поділу за агрегованим покажчиком; для архівів – принцип походження та функціонального призначення.

Відносність розмежування правонаступництва і континуїтету. Цілком слушною є думка О'Конела про відносність розмежування випадків правонаступництва і континуїтету і недоцільність ставлення континуїтету прав та обов'язків у залежність від вибору між цими двома категоріями. Про відносність розмежування між континуїтетом і правонаступництвом, між державою-продовжувачем і державою-наступницею свідчить той факт, що при правонаступництві ніколи не відбувається фактичне зникнення держави-попередниці. Таким чином, неможливо з достовірністю сказати, чи припинила існування держава-попередниця, чи ні. Для фактичного зникнення держави-попередниці необхідним є зникнення одного з елементів державності: території, населення, ефективного уряду (влади) або незалежності. Більше того, говорити про однозначне зникнення держави можна, лише якщо зникають її матеріальні носії – територія та/чи населення: наприклад, якщо територія держави повністю і назавжди пішла під воду, або населення держави повністю і назавжди емігрувало чи зникло внаслідок екологічної/техногенної катастрофи. Проте навіть у цих випадках держава в майбутньому може бути відновлена, якщо її територія знов стане придатною для проживання і на неї повернеться населення, або якщо населенню держави, територія якої стала непридатною для проживання, буде виділена інша територія для продовження самостійного державного існування.

Зникнення двох інших елементів державності – ефективного уряду (уряду) та незалежності – дуже важко ідентифікуються та визнаються на практиці. Зникнення уряду завжди супроводжується, а, як правило, зумовлено появою нових сил, які прагнуть установити свою владу в державі. Це відображено в Проекті статей про відповідальність держав за міжнародні правопорушення, коли йдеться про покладання на державу відповідальності за діяння, вчинені повстанським рухом, що прийшов до влади [8]. Як правило, має місце не зникнення, а зміна уряду – просто проміжок часу між зникненням старого уряду і появою нового може бути більш або менш тривалим. А, як відомо, зміна уряду не означає правонаступництва. Хоча, з погляду ідентичності, зміна уряду є певною зміною ідентичності і тим самим може викликати необхідність перегляду (проте не автоматичного припинення) певних міжнародних правовідносин. За такого підходу усувається суперечка між теорією, де зміна уряду та соціально-економічного ладу не є підставою для юридичного правонаступництва, і практикою, де в разі революційних змін мають місце перегляд чи навіть припинення старих зобов'язань.

Говорити про зникнення держави внаслідок втрати незалежності за сучасних умов також недоцільно. У сучасному світі форми втрати незалежності змінились. Оскільки завоювання та анексії визнані поза правом, основною формою залежності стала економічна. Мабуть, жодну державу в світі не можна назвати незалежною. Але ця залежність є прихованою, не має такого зовнішнього вияву, як, наприклад, колонізація, і не регулюється міжнародним правом. І навіть в очевидних випадках втрати незалежності – наприклад, у сьогоденному Іраку – ніхто не веде мову про зникнення держави. Поняття незалежності стало відносним.

Як неможливо говорити про фактичне зникнення держави-попередниці, так неможливо говорити і про фактичне виникнення держави-наступниці. Фактичне виникнення держави можливе лише на території, де ще не існувало державності в будь-якому вигляді і на яку не був поширений суверенітет жодної держави, тобто відсутня ідентичність з будь-якою державою. На даний час це **гіпотетично** можливо у відкритому морі, районі морського дна, Антарктиці, космосі та на космічних тілах (у даній роботі не розглядається можливість і правомірність такого виник-

нення). У всіх інших випадках держава виникає на території, над якою попередньо вже був установлений суверенітет якоїсь держави, і тому певною мірою є продовженням цієї держави, а не абсолютно новою державою.

Сучасна практика держав. Необхідність вироблення нових підходів до правонаступництва засвідчили процеси правонаступництва в Європі в 90-х рр. Окрім порівняно непроблематичного поділу Чехословаччини, жоден з випадків не проходив за правилами, запропонованими Віденськими конвенціями 1978 та 1983 рр. Для застосування певного правового режиму, закріпленого у Віденських конвенціях, необхідно спочатку визначити, до якого типу правонаступництва належать зміни в державі. Після цього, керуючись частинами Віденської конвенції 1978 р. (Правонаступництво щодо частини території, Нові незалежні держави, Об'єднання і відокремлення держав), можна визначити норми, які застосовуються в даному конкретному випадку. На практиці з цим виникли нездоланні проблеми: Хто має визначити тип правонаступництва? Як вирішується суперечка, якщо серед зацікавлених держав немає згоди з цього приводу? Яка роль визнання? На який момент і за якими ознаками має визначатись тип правонаступництва? Ось лише деякі з тих питань, які постають при спробах застосувати Віденські конвенції.

Як приклад, наведемо таку ситуацію: при розпаді СРСР Російська Федерація спочатку виступала в статусі держави-наступниці СРСР, як і решта колишніх радянських республік. Це недвозначно закріплено в Договорі щодо зовнішнього державного боргу і активів Союзу РСР від 4 грудня 1991 р. Згодом у певних сферах РФ визначилась у статусі держави-продовжувача. Реалізувати таку схему, за якої б РФ одночасно була і державою-наступницею, і державою-продовжувачем СРСР, за Віденськими конвенціями неможливо, оскільки держава-наступниця є новою (відмінною) державою відносно держави-попередниці, а держава-продовжувач – тією самою державою. Віденські конвенції навіть не вводять термін "держава-продовжувач", тому що розглядають її як державу-попередницю. Проте фактично такий варіант був реалізований: РФ розглядається як держава-продовжувач в цілях продовження членства СРСР в ООН та інших міжнародних організаціях, але виступає як держава-наступниця в цілях участі в деяких міжнародних договорах (Договір між СРСР і США про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991), розподілу архівів, власності і боргів.

Розбіжностей між поняттями "держава-наступниця" і "держава-продовжувач" можна було б уникнути, звернувшись до запропонованої вище моделі. При розпаді СРСР можна з колишніх радянських республік зберегла певний ступінь ідентичності з СРСР або певні риси особовості СРСР. Цей ступінь варіюється залежно від історичних, географічних, демографічних, національних, економічних, соціальних, політичних чинників. РФ, наприклад, зберегла найбільший ступінь ідентичності з СРСР (найбільша площа території, населення, столиця, центральний апарат влади, ресурси, виробництво, фонди, зброя тощо). Тому кількість виключень з принципу континуїтету прав та обов'язків колишнього СРСР має бути мінімальною. Україна зберегла менший ступінь ідентичності порівняно з РФ, проте більший, ніж будь-яка інша колишня республіка. Це знову ж таки зумовлено площею території, кількістю та національним складом населення, участю в Союзному договорі з 1922 р., наявністю на території України ядерної зброї після розпаду СРСР. Прибалтійські республіки, у свою чергу, зберегли найменший ступінь ідентичності. Вони були приєднані до СРСР лише у 1940 р., це відбулось поза їх

волею, факт приєднання не був визнаний де-юре більшістю держав, раніше інших республік почали процес відокремлення, до 1940 р. існували як самостійні держави, самі не вважають себе наступницями СРСР. Проте підхід Прибалтійських республік, що виражається в повному дисконтинуїтеті прав та обов'язків, носієм яких був СРСР, є невинуватим і не відповідає інтересам сучасного міжнародного правопорядку. Певний правовий континуїтет через збережений ступінь ідентичності мав бути забезпечений принаймні щодо прав і обов'язків, пов'язаних з територією та населенням (наприклад, континуїтет договорів щодо прав людини).

Концепція ідентичності, незважаючи на її незвичність та недостатню визначеність, реалізується на практиці. Адже неодноразово зазначалось, що при правонаступництві не зустрічається ані 100-відсоткова реалізація теорії універсального правонаступництва, ані втілення доктрини *tabula rasa*. Замість цього має місце збереження одних правовідносин, припинення других і перегляд третіх. Чого більше – збереження, припинення або змін – залежить від обсягу змін, що відбулись в ідентичності держави, тобто від ступеня її ідентичності.

Так, при злитті ФРН і НДР, а по суті поглинання НДР з боку ФРН [9], держава, що утворилась, зберегла високий ступінь ідентичності з ФРН, що існувала до моменту правонаступництва. Основними змінами стали збільшення території та населення і відповідна зміна кордонів. У той же час держава-наступниця зберегла менший ступінь ідентичності з НДР – змінився політичний і економічний лад, внутрішній правопорядок, апарат влади, вона стала частиною ЄС. Аналіз обсягу змін, що відбулись в ідентичності ФРН та НДР, пояснює, чому міжнародні договірні відносини ФРН не зазнали змін, розширилась лише сфера їх територіального застосування, а договірні відносини НДР були піддані перегляду, а за його результатами в основній своїй масі припинені [9].

У даній роботі розглянуті нетрадиційні підходи до правонаступництва держав, запропоновані Д.П.О'Конелом та М.Кравенном. Розробляючи дані підходи, вчені намагались забезпечити і обґрунтувати континуїтет міжнародних прав та обов'язків держав при правонаступництві. О'Конел закликав відмовитись від критерію правосуб'єктності і керуватись принципом континуїтету в інтересах міжнародного правопорядку. М.Кравен пропонував розмежувати поняття правосуб'єктності і ідентичності і, звівши правонаступництво до змін в ідентичності, забезпечити континуїтет міжнародних зобов'язань. Автором даної статті запропоновано об'єднати і розвинути ці два підходи шляхом визнання принципу континуїтету складовою принципу *pacta sunt servanda* і зумовити виключення з нього ступеня ідентичності держав-наступниць держави-попередниці. Доцільність застосування нового підходу продемонстрована автором на сучасних випадках правонаступництва держав.

1. Нгуен Куок Динь, Дайе П., Пелле А. Международное публичное право: В 2 т.: Пер. с фр. – К., 2000. – Т. 1. – С. 339. 2. *Castren E.J. Obligations of States Arising from the Dismemberment of Another State // ZaöRV. – 1951. – № 13. – С. 754.* 3. *O'Connell D.P. State Succession in Municipal Law and International Law. – Cambridge, 1967. – Vol. 1. – P. 34.* 4. *Craven M. The Problem of State Succession and the Identity of States Under International Law // EJIL. – 1998. – Vol. 9, № 1. – P. 160, 153.* 5. *Czaplinski W. State Succession and State Responsibility // Can. Y.I.L. – 1990. – № 38. – P. 339.* 6. *Rousseau Ch. Droit International Public. – Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1977. – Vol III. – P. 505.* 7. *Lighthouses Case (France/Greece) // R.I.A.A. – Vol. XII. – P. 155, 236.* 8. Проект статей про відповідальність держав за міжнародні правопорушення. A/RES/56/83. 28 January 2002. 9. *Rapport Final sur la Succession en Matière de Traités // Committee on Aspects of the Law of State Succession. International Law Association. – New Delhi Conference. – 2002. http://www.ila-hq.org*

Надійшла до редакції 25.11.04